SAĞLIK TARİHİ VE MÜZECİLİĞİ SEMPOZYUMU

4

6-8 TEMMUZ 2018

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ

MERKEZEFENDİ GELENEKSEL TIP DERNEĞİ

Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
Kitap No: 85

Yayın Koordinatörü
Sertaç Güleç
Nurullah Yaldız

4. SAĞLIK TARİHİ VE MÜZECİLİĞİ SEMPOZYUMU

Editör
Murat D. Çekin

Editör Yardımcısı
Betül Erdem

ISBN
978-625-99034-8-4
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1.Baskı
İstanbul, Şubat 2024

Tasarım Uygulama
Ahmet Yumbul

Baskı ve Cilt
Seçil Ofset Matbaacılık
100. Yıl Mahallesi Massit Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar, İstanbul
Sertifika No: 44903

© Bütün hakları saklıdır.

MERKEZEFENDİ GELENEKSEL TIP DERNEĞİ
ZEYTİNBURNU TIBBİ BİTKİLER BAHÇESİ
ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ
www.zeytinburnu.bel.tr | 444 1984

İÇİNDEKİLER

Sunuş — 07

Açılış Konuşması — 09

Koleksiyonizm ve Kolonyalizm — 11
Murat Dinçer Çekin

Tıp Tarihi Müzelerinde Teşhir-Tanzim Tasarımı: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Halûk Perk Sağlık Tarihi Müzesi Örnekleri — 35
Nil Sarı

Yaşayan Bir Müze: Bursa Sağlık Tarihi Müzesi — 67
Fikret Alkan, Bilal Canpolat

Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi'nin Kuruluş Öyküsü — 77
Nilifer Gökçe

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Hafsa Sultan Şifahanesi Tıp Tarihi Müzesi — 101
Ahmet Yeşil, Hayrunnisa Yeşil

Sağlık Müzesi Olarak İşlevlendirilen Darüşşifa Yapıları ve Hatalar — 121
Gönül Güreşsever Cantay

Alhanoı Kazısı'nın Bilim Dünyasına Kazandırdıkları ve Bergama Müzesi — 135
Ahmet Yaraş

Atik Valide Darüşşifası, Vakfiye ve Muhasebe Kayıtları Temelinde Bir İnceleme — 149
Tijen Saburlı

Gureba-yı Müslimîn Hastanesi'nin Kuruluş Yılına Ait İlaç Sarfiyat Defterinin Değerlendirilmesi — 169
Tijen Saburlı, Nihal Özşirin

19. Yüzyılda Çiçek Hastalığı ile Mücadeleye Dair Osmanlı Arşiv Belgeleri ve Molova'daki Salgınla İlgili Bir Müfettiş Raporu — 193
Burcu Mercan

Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'ne Gelen İngiliz Hekimler — 209
Aycan Yıldız

II. Abdülhamid Döneminde İstanbul'da Kurulan Kamu Hastaneleri — 221
Hilal Erşan

II. Abdülhamid Dönemi Tıp Tarihinde İcâzetnâmeler
Tıp Tarihinde "İcâzetnâme" Adının Devam Etmesi ____ 239
Enver Beşinci

Hattat Mustafa Halim Özyazıcı'nın Tıp Konulu Grafik Çalışmaları Halûk Perk
Araştırma Merkezi Koleksiyonu ____ 249
Halûk Perk

Haydarpaşa Lisesi Müzesi'nde Sergilenen Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'ye Ait Objeler ____ 261
Elif Gültekin

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne Ait Yapılarda Tarih İçinde Üslup Farklılaşması ____ 269
Ezgi Sinem Tunca

Sigilografi-Tıp İlişkisinin Önemli Örnekleri-2: Erzurum Mareşal Çakmak
Asker Hastanesi, İstanbul Amerikan Hastanesi, İstanbul İtalyan Hastanesi,
Hamidiye (Şişli) Etfal Hastanesi ____ 287
M. İskender Targaç

İnegöl Devlet Hastanesi Sağlık ve Ambulans Tarihi Koleksiyonu ____ 315
Kâmil Saçkesen, Hayrettin Göçmen, Erkal Altay, Muzaffer Kurhan, Meftune Coşkunarslan

İnegöl Tipi Doğum Sandalyesi (İnegöl Lalesi) ____ 319
Kâmil Saçkesen, Hayrettin Göçmen, Erkal Altay, Muzaffer Kurhan, Meftune Coşkunarslan

İstanbul Üniversitesi Antropoloji Bölümü'ndeki İskelet Koleksiyonları ve
Sağlık Tarihi Açısından Önemi ____ 327
Derya Atamtürk Duyar, İzzet Duyar

İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa Osteoarkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ____ 337
Vedat Onar, Altan Armutak

Geçmişten Geleceğe Bir Miras: Isto Herbaryumu ____ 343
Dilek Oral

İstanbul Üniversitesi Biyoloji Bölümü Zooloji Koleksiyonu ve Özellikleri ____ 351
Oya Özuluğ

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Hidrobiyoloji Müzesi (IUSHM) ____ 363
Müfit Özuluğ

İstanbul Üniversitesi Gleissberg Astronomi Koleksiyonu ____ 369
Hasan Hüseyin Esenoğlu

Dolmabahçe Sarayı Hamamları ____ 385
Ayça Özer Demirli

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Hamam Müzesi Halûk Perk Koleksiyonu ____ 397
Halûk Perk

Aristoteles'e Atfedilen Taşlar Kitabı'nda İnorganik Devalar ____ 401
Gürsel Aksoy

Yuhannâ İbn Mâseveyh'in Cevâhiri't-Tıbi'l-Müfrede Adlı Koku Risalesi ____ 407
Mehmet Kavak

Muḥammed b. Maḥmūd b. Hācī eş-Şirvānī'nin Ya'ḳūbiyye Adlı Eseri Üzerine Bir Ön Çalışma ____ 445
Ahmet Acıduman

Millî Kütüphanede Muhafaza Edilen Tıp Konulu Osmanlıca Dergi ve Gazeteler-I ____ 465
Niyazi Ünver

Millî Kütüphanede Muhafaza Edilen Tıp Konulu Osmanlıca Dergi ve Gazeteler-II ____ 475
Emrah Beskin

Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlkokul Müfredat Programlarında Hıfzıssıhha Eğitimi ____ 485
Hızır Dilek

Cumhuriyet Döneminde Sivas'ta Sağlık Hizmetleri ____ 491
Faruk Aburşu

Eczane İçinde Bir Tarih: Pekcan Eczane ____ 521
Serap Yılmaz

Büyükada Tarihî Merkez Eczanesi ____ 527
Burcu Özdemir

SUNUŞ

4. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu bildirilerini bir kitap halinde sunmaktan kıvanç duyuyoruz.

Sağlık tarihi; insanın kendini tanıma, sağlıklı yaşama, hastalıklarına çare bulma serüvenini konu eden bir bilim ve kültür tarihi disiplini olarak hepimizi yakından ilgilendiriyor. Sağlık tarihini en güzel biçimde aktaran müzelerin ve koleksiyonların varlığı, onlara verilen değerle anlam kazanıyor.

Zeytinburnu Belediyesi olarak, bu toplantılara kültürel faaliyetlerimizin önemli bir parçası, bildiri kitaplarına ise gelecekte hep başvurulacak kaynaklar gözüyle bakıyoruz.

Sempozyumun düzenlenmesindeki desteği dolayısıyla Zeytinburnu Belediyesinin önceki başkanı Sayın Murat Aydın'a, sempozyuma ve bu kitaba emek verenlere ve değerli katılımcılara teşekkür ediyorum.

Ömer Arısoy
Zeytinburnu Belediye Başkanı

Açılış Konuşması

4. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu dolayısıyla biraraya gelmekten mutluluk duyuyoruz.

Bu sempozyumlarda Türkiye'nin çeşitli şehirlerindeki özel ve resmi kurumlarda muhafaza ve teşhir edilen ve tıp, eczacılık, biyoloji, antropoloji, zooloji, botanik tarihini araştıranlara kaynak teşkil eden koleksiyonlar ve objeler tanıtılmaktadır.

Derneğimiz, sağlık tarihine ışık tutan maddi örneklerin bulunduğu müzelerin ve koleksiyonların tanınmasına önem vermektedir. Sağlık tarihi araştırmacıları ve yazarları çalışmalarının ana kaynaklarını koleksiyon, müze, kütüphane ve arşivlerde muhafaza edilen eserlerden temin ederler.

Ülkeler için bir medeniyet ölçüsü olan müzelerin tanıtımı, ayrıca, farkındalık yaratarak tarihi malzemeyi koruma ve toplama gibi hususlarda insanları heveslendirdiği için de değerlidir.

Tarihi kitap, dergi, gazete ve arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanan tebliğler, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin tıbbi bilgi birikimine, sağlık ve sosyal faaliyetlerine ve sağlık eğitimine dair orijinal bilgiler içermektedir.

Sempozyumda sunulan tebliğlerin kitap halinde yayınlanması, koleksiyonların geniş kitlelere duyurulmasına, anılan eserlere ulaşılmasına ve yeni bilgilerin bilim tarihine mâlolmasına imkan sağlamaktadır.

Sempozyumun hazırlanmasında ve gerçekleştirilmesinde destek veren Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Derneği yönetim kurulu üyelerine, maddi ve manevi destekleri için Zeytinburnu Belediye Başkanı sayın Murat Aydın'a, Dr. Murat Çekin'e ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Prof. Dr. Nil Sarı
Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Derneği Başkanı

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ GLEİSSBERG ASTRONOMİ KOLEKSİYONU

Hasan Hüseyin Esenoğlu[1]

Giriş

İslam tarihinde astronomi bilimini rasathaneler üzerinden takip edebiliriz. Timurleng'in torunu Uluğ Bey'in 1420 yılında Semerkant'ta kurduğu rasathane 1449 yılında oğlu tarafından öldürülmeden önce zamanın en büyük ve şöhretli rasathanesi olarak ünlenmiş ve 30 yıl ayakta kalmıştır. Rasathane Uluğ Bey'den sonra da dağılmıştır. Bu rasathanenin ikinci müdürü Ali Kuşçu'dur. Uluğ Bey'in rasathanesi dağıldıktan sonra Ali Kuşçu Azerbeycan'a geçmiş, oradan da İran Şahı tarafından elçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir.

Bilim olarak astronomi, ülkemizde İstanbul'un fethinden sonra Ali Kuşçu'nun İstanbul'a gelişi ile başlar ve astronomi biliminin ilk temelleri de böylelikle atılmış olur. Bursalı Kadızade-i Rumi'nin öğrencisi Ali Kuşçu ile atılan bu ilk adım onun ölümü ile (1474) olduğu yerde kalmıştır. Bundan sonra uzun zaman doğuda astronomi alanında hiçbir yenilik olmamış ve astronomların yerini vakit uzmanları almıştır. Aşağıdaki gelişmeler astronomide köşe taşları niteliğinde değerlendirilebilir:

1- 1577 yılı astronomi tarihimiz için çok önemlidir. Zira bu tarihte ülkemizde, İstanbul'da ilk defa bir rasathane kurulmuştur (Ali Kuşçu'dan yaklaşık 100 yıl sonra). Bu şeref Takiyüddin'e aittir. Takiyüddin (1526-1585), III. Murad'ın padişahlığı sırasında İstanbul'a gelmiş ve Uluğ Bey'in kataloglarının o tarihlerdeki rasatlara uymadığından yenilerinin yapılması gerektiğini padişaha iletmiştir. Bu gerekçe ile İstanbul'da Fransız Büyükelçiliğine ait bina ile Tophane arasındaki sırtta bir rasathane kurdurmuştur. Fakat ömrü 2

1 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, esenoglu@istanbul.edu.tr

yıl gibi olmuştur (yıkılış: 3 Şubat 1579). Bu süre içinde Takiyüddin rasatlarını kısmen tamamlayabilmiş ve sonra da bunları astronomik cetveller halinde yayınlamıştır. Osmanlı Türklerinde Takiyüddin'den sonra uzun süre bilim olarak astronomi ile kimse uğraşmamıştır, sadece takvimler hazırlanmış ve namaz saatlerinin öneminden dolayı zaman tayini ile uğraşılmıştır.

2- Osmanlı padişahlarından III. Mustafa'nın 18. yüzyılda astronominin modernleştirilmesini istemesi ve ona ilgi göstermesi sonucu önemli astronomi kitapları dilimize çevrilmiştir. Bununla beraber astronomi ancak Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un (bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin başlangıcı) 1825'deki (Ali Kuşçu'dan 350 yıl sonra) ve Harbiye Mektebi'nin 1845'deki ıslahatından sonra ciddi bir şekilde okutulmaya başlanmış (Kara Harp Okulu, Ali Kuşçu'dan 370 yıl sonra) ve özellikle 1838'de açılan rüştiyeler (ortaokul, Ali Kuşçu'dan 350 yıl sonra) ve 1869'da açılan idadiler ile de (lise, Ali Kuşçu'dan 395 yıl sonra) yayılmıştır.

3- Harbiye Mektebi'ne uzunluğu 5 metre, çapı 1 metre olan bir dürbün de getirilmiştir (Semiz, History of Science-Makaleler). Bu ilk gelişme devresinde astronomi biliminin ancak batı ülkelerinde ulaşılan sonuçları öğrenilmeye çalışılmış, fakat hiçbir özgün araştırma yapılamamıştır. Harbiye Mektebi için getirtilen dürbün de Kırım Muharebesi sırasında Fransız Askeri Hastanesi yapılan Harbiye Mektebi binasının yangınında enkaz haline gelmiştir.

4- Tanzimat devrinden sonra kurulan ilk İstanbul Rasathanesi (Rasathane-i Amire-i Ala-i Mülcev) bir astronomi rasathanesi olmaktan çok Meteoroloji Merkez Bürosu idi. Bu rasathane, padişahın emri ile 1868'de, Fransız Mr. Coumbary tarafından kurulmuştur (Ali Kuşçu'dan 395 yıl sonra). Basra Körfezinden Selanik'e kadar uzanan bölgede dokuz adet rasat istasyonu vardı ve hepsi bu rasathaneye bağlıydı. Burada her gün yapılan meteorolojik rasatlar telgrafla merkeze bildirilirdi. İstanbul'da bütün rasatlar değerlendirilir ve telgrafla Avrupa'daki büyük rasathanelere ulaştırılırdı. Avrupa rasathanelerinden de telgraflar alınırdı. Mr. Coumbary 1873 Viyana Uluslararası Meteoroloji Kongresinde de ülkemizi temsil etmiştir. Bu rasathane Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesinin Tünel Meydanına yakın bulunuyordu. Binanın tamiri gerektiği zaman da yakın bir binaya taşınmıştır. Coumbary'den sonra rasathaneye Salih Zeki Bey müdür olmuş ve onun maarif müsteşarlığı sırasında da rasathane Maçka'ya, Topçu Mektebi'nin karşısındaki Sismografi İstasyonu'nun yanına taşınmış, 31 Mart Vakası'nda da tahrip edilmiştir. Bundan sonra rasathane yönetimine atanan Prof. Fatin Gökmen, rasathane için en uygun yer olan İcadiye Tepesi'ni seçerek ve oradaki bayram topunun kaldırılmasını da sağlayarak 1911 yılında İstanbul'da üçüncü defa bir rasat-

hane kurmaya muvaffak olmuştur (Ali Kuşçu'dan 435 yıl sonra). Prof. Fatin Gökmen, ülkemizde üniversitede matematiğin yanısıra ilk defa astronomiyi de okutmuş ve Kandilli Rasathanesi'ni kurarak ülkeye modern astronomi metodlarını getirmiş ve özellikle geliştirmeye çalıştığı Saat Servisi ve Sismograf Bölümü ile dikkat çekmiştir. Kandilli Rasathanesi'nin kuruluşunda ele alınan temel astronomik problem zaman tayini idi. Bu amaçla rasatlar için gerekli bazı aletler satın alındığı gibi, ülkenin saat ayarını vermek üzere bir de küçük verici kurulmuştur. 1933 Üniversite Reformu'nda üniversiteden ayrılarak doğrudan doğruya Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanan bu rasathane, bugün Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü adını taşımaktadır ve şeklini muhafaza ederek "Astronomi Laboratuvarı" olarak hizmet vermeyi sürdürmektedir.

21 Nisan 1912'de açılan son Darülfünun'da da (İstanbul Üniversitesi) "Heyeti Riyaziye" (Matematik Astronomi) okutulmaya başlanmıştır. İstanbul Darülfünunu, Fen Fakültesi'nde 1933 reformuna kadar astronomi dersleri Fatin Gökmen tarafından verilmiştir. Matematik öğrencilerine verilen bu dersin içeriği Küresel Astronomi'dir (Menteşe vd. 2002).

Bölümün Kısa Tarihçesi

31 Temmuz 1933 günü İstanbul Darülfünunu lağvedilmiş ve 1 Ağustos 1933 günü de İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. "Astronomi Enstitüsü" olarak bölümünün kurucusu Ord. Prof. Dr. Erwin Finlay Freundlich'tir (1885-1964). İlk aşamada hiçbir yardımcı eleman, kitap ve alet bulunmuyordu. Dr. Freundlich'in kişisel dostlukları sayesinde çeşitli gözlemevlerindeki kütüphanelerden istediği çift yayınlar ile bir kütüphane kurulmaya başlandığı gibi, yine onun aracılığı ile enstitüye İngiltere'den 10 cm'lik bir ayaklı dürbün (malzeme kodu: 255.99.3-189) ve bir geçiş aleti (255.99.3-210) hediye edilmiştir. O yıllarda değeri 1200 TL olan iki kronometre de (255.99.3-202 ve -204) Dr. E. F. Freundlich'e bir dostluk ifadesi olarak Greenwich Gözlemevi tarafından beşte bir bedelle 245 TL'ye getirtilmiştir.

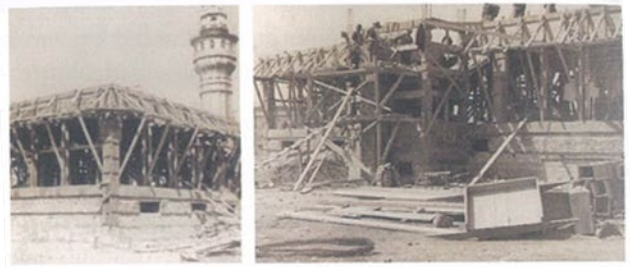
Eğitim-öğretim 1933-1934 döneminde devam etmiştir. Bölümün dersleri değişen isimleri ile birlikte şunlar olmuştur:

a. Aletler → Astronomik Aletler ve Rasat Yöntemleri → Astronomide Gözlem Araç(ları) ve Yöntemleri
b. Rasat Hataları Teorisi → Rasat Hataları
c. Astrografi Gözlemleri ve Laboratuarı
d. Meridyen Rasatlama

(Bunlardan günümüzde Astronomide Gözlem Araç ve Yöntemleri ile Güneş Fiziği dersi uygulaması benzer anlayışla sürdürülmektedir.)

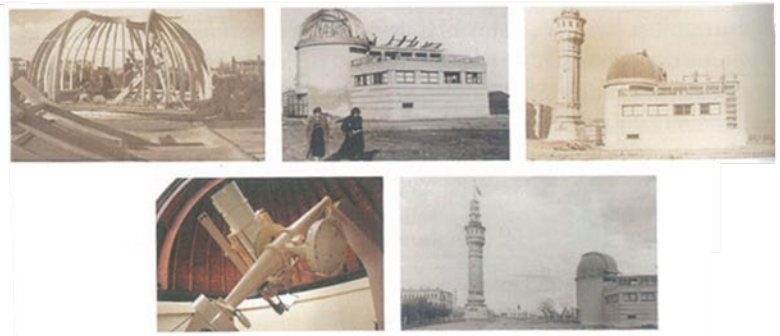
1936 yılında üniversite bahçesinde kurulan küçük gözlemevi ile birlikte bu konudaki bilimsel çalışmalar da başlamıştır.

Astronomi Enstitüsü için üniversite merkez binası bahçesinde bugünkü gözlemevinin inşa edilmesi yoluna gidilmiştir. Binanın planları Dr. Freundlich'in istekleri gözönüne alınarak İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Mimar Arif Hikmet Holtay tarafından yapılmıştır. 1935 yılının Aralık ayında temeli atılmış ve müteahhit Yük. Müh. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından altı ayda tamamlanmıştır (Resim 1).

Resim 1: İki farklı cepheden bölüm inşaatı görünümü

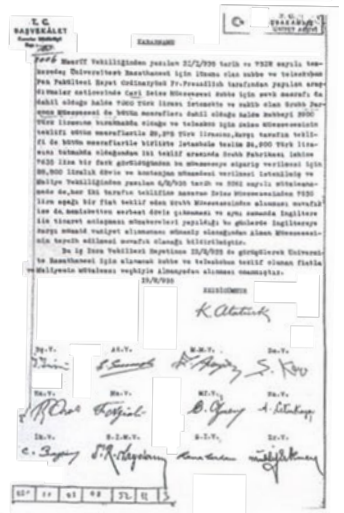
Dr. Freundlich'in aracılığı ile 11 Aralık 1934 tarihinde Almanya'daki Zeiss firmasına ısmarlanan Astograf, 25 Eylül 1936'da Trieste üzerinden gemi ile İstanbul'a gelmiş ve yeni binadaki kubbeye yerleştirilmiştir (Resim 2).

Resim 2: Farklı inşaat aşamalarındaki Gözlemevi kubbesi ve astrografi

Böylece Astronomi Enstitüsü, 1936-1937 ders yılından itibaren İstanbul Üniversitesi merkez binası bahçesinde bugünkü yerinde çalışmaya başla-

mıştır. Gözlemevi 6.5 metre kubbesi, zamanının modern teleskopu (mercek çapı 30 cm, Resim 2) ve bizzat Atatürk'ün imzaladığı 19.02.1935 tarihli Kararname ile alınmıştır (Resim 3).

Resim 3: Atatürk imzalı 1006 nolu Kararname

Bilimsel çalışmalar 1936 yılının sonbaharında üniversite bahçesindeki bugünkü gözlemevinin yerinde astrograf (255.99.3-242) ile birlikte başlamıştır. Özellikle güneş çevrimi üzerine çalışmalar da başlatılmıştır.

1 Eylül 1938 tarihinde Ord. Prof. Dr. Hans Rosenberg enstitü müdürlüğüne getirilmiştir. Dr. Rosenberg, II. Dünya Savaşı'nın patlaması üzerine 3 Eylül 1939 tarihinde Fakülte Dekanlığı'na bir yazı göndererek I. Dünya Savaşı'ndan önce batarya şefi, sonra da "Topçu Muayene Komisyonu" üyesi olarak çalıştığını belirterek Türkiye'nin kendisine vereceği herhangi bir görevi yerine getirmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bundan bir ay sonra da (1 Ekim 1939) İçişleri Bakanlığı'na eşi ile birlikte Türk vatandaşlığına geçmek için müracaatta bulunmuştur. Dr. Rosenberg 1939-1940 ders yılı faaliyet raporunda yardımcı aletlerin bulunmayışından astrograf gözlemlerinin gereği gibi değerlendirilemediğini, Avrupa'daki savaş dolayısıyla da yabancı literatürün getirilmesinin çok zorlaştığını belirtmiştir. Dr. Rosenberg ile küçük gezegenlerin gözlemlerine başlanmıştır.

Dr. Rosenberg 1939-1940 ders yılı başında üniversite rektörüne astronominin nasıl geliştirilmesi gerektiğini belirten uzun bir rapor vermiş ve mevcut astronomi için ordinaryüs profesörlüğünün yanısıra bir teorik astronomi profesörlüğü oluşturularak buraya Dr. Wolfgang Gleissberg'in getirilmesini önermiştir.

1940 Temmuz'undan 1942-1943 ders yılı başına kadar kürsüyü yeniden Dr. Gleissberg yönetmiştir. Bu sürede Dr. Rosenberg zamanında başlanan küçük gezegenlerin gözlemlerine devam edilmiştir. (Kurumsal olmamakla birlikte bugün bu araştırma İST60 ve TUG teleskoplarıyla yürütülmektedir.)

1948'den önce yapılan teorik çalışmalar Uzay Absorpsiyonu ve Yıldızların İçyapısı konularında sürdürülürken, bu tarihten sonra küçük gezegen gözlemleri yanında özellikle Güneş çevrimi üzerine çalışmalar başlatılmıştır. 1952 yılında satın alınan Lyot Filtresi yardımıyla, günlük leke çizimlerinin yanısıra, Güneş'in kromosfer tabakası da incelenerek gözlemlerin kapasite-

si genişletilmiştir. Ayrıca gözlem verilerinin çeşitli uluslararası merkezlere gönderilmesine başlanmıştır.

Gözlemevi binasının yetersiz gelmesinden dolayı genişletilmesi hususunda girişimlerde bulunulmuş ve Rektör Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın büyük yardımları ile bir ek bina yapılması üniversite yönetim kurulunca kabul edildiği gibi, üniversite bahçesinin bir bölümünün Gözlemevi'ne tahsisi de onaylanarak bu kısım bir tel örgü ile sınırlandırılmıştır. Üniversite Yapı İşleri'nin hazırladığı plan, binanın mimarı Prof. A. H. Holtay tarafından da kabul edilmiş ve 1956 yılında ek binanın temeli atılmış, 1958 ilkbaharında hizmete açılmıştır (Resim 4). Zemin katında seminer odası olarak kullanılan bir öğrenci çalışma odası ve bir astronom yatak odası, birinci katta da bir dershane ile iki asistan odasını içeren binanın damına da yerli bir amatör dürbün yapımcısı tarafından yapılan küçük bir öğrenci uygulama dürbünü yerleştirilmiş ve bunun kubbesi Fen Fakültesi marangozhanesinde yapılmıştır.

Resim 4: Genişlemiş bölümün karşılaştırmalı fotoğrafı

Binanın ek donanımı ile birlikte bilimsel faaliyetlere (Güneş gözlemleri ve morfolojik çalışmaların yanısıra Astrofizik araştırmalarına da) hız verilmiş. Bu amaçla yurtdışındaki birçok gözlemevi ile de temas kurulmuştur. 1958'den sonraki yıllarda Astronomi Enstitüsü, 1982'de Yüksek Öğretim Kurulu'nun fakültelerde yaptığı düzenlemeler sonucu "Astronomi ve Uzay Bilimleri" ismini alarak bölüm haline gelmiştir. Ayrıca Prof. Dr. K. Avcıoğlu'nun girişimleri ile bölüm bünyesinde 16 Temmuz 1990'da İ. Ü. Gözlemevi Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuştur.

Bölümün kuruluşundan bugüne kadarki süreçte davet edilen yabancı profesörlerden hepsi mesleklerinde bir konuda ilk olmak şerefini kazanan bilim adamlarıdır. Bir örnek olarak şu olay verilebilir: Bir gece öğrencilerle gözlem yapılırken okülerin değiştirilmesi sırasında tesadüfen kubbenin kapısı açılmış ve hava cereyanı yüzünden araştırıcı dürbünün oküler telleri kopmuştur. Ord. Prof. Dr. T. Royds kopan telin yerine örümcek ağından ürettiği telleri koymayı başaracak kadar el becerisi olan bir astronomdu.

Bölümün Gerçekleştirdiği Güneş Tutulması Gözlemleri

Bölümün teknik donanımları ile Bilecik (1936), Ayvalık (1966), Bodrum (1976), Tokat-Elazığ (1999) ve Antalya'da (2006) olmak üzere 5 kez Güneş tutulması gözlemi gerçekleştirilmiştir.

1936 yılında Bilecik'ten gözlenen tam güneş tutulmasına büyük bir öğrenci grubu ile gidilmiş ve tutulma gözlemi yapılmıştır (Resim 5, Dizer ve Soytürk 1973).

Resim 5: Bilecik'in Lefke yöresindeki 19 Haziran

Astronomi kürsüsü 1966 yılında en uygun yer olarak Ayvalık'ı seçmiştir. Bütün öğretim üyeleri ve geniş bir öğrenci grubu ile halkalı güneş tutulma gözlemi ve önceden hazırlanan bir gözlem programı Ayvalık'a taşınan 10 cm'lik dürbünle gerçekleştirilmiştir (Resim 6). Bu tutulmayı gözlemeye, Zürich Gözlemevi Müdürü Ord. Prof. Dr. M. Waldmeier de davet edilmiş ve tutulma gözlemleri konusundaki geniş tecrübesi ile yardımcı olmuştur.

Resim 6: 29 Nisan 1976 tutulması

1976 yılındaki halkalı güneş tutulması için en uygun yer olarak Bodrum civarındaki Çiftlik Köyü seçilmiş ve yine bütün kürsü mensupları büyük bir öğrenci grubu ile bu tutulmayı gözlemleyip önceden hazırlanan programı gerçekleştirmişlerdir. Tutulmaya davet edilen Dr. Waldmeier de çok yardımcı olmuştur.

Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü'nün bu üç güneş tutulması gözlemi tecrübesinden yararlanarak iki uluslararası proje çerçevesinde en iyi ve kapsamlı şekilde hazırlayıp gerçekleştirdiği gözlem programı 11 Ağustos 1999 ve 29 Mart 2006 tarihlerindeki tam güneş tutulmalarıdır. Bu iki tam güneş tutulmasının ilki için en uygun yer olarak iki ayrı gözlem istasyonu seçilmiştir, bunlar Elazığ ve Tokat-Turhal'dır (Resim 7).

Bölümün bütün elemanları ve öğrencilerinin yanında İstanbul Üniversitesi mensupları ve kalabalık bir halk grubu da tutulmayı izlemişlerdir. Basın kuruluşlarınca da bu tutulma çok ilgi görmüş ve canlı yayınlarla bütün ülke ve dünyaya yansıtılmıştır. Bu tutulmada Abastumani Astrofizik Gözlemevi ile ortaklaşa "Koronal Polarizasyonun Elektropolarimetrik ve Fotografik İncelenmesi" ve "11 Ağustos 1999 Tam Güneş Tutulmasında İyonik Koronanın, Beyaz Işık Koronasının, Kromosferik Flaş Spektrumun ve Koronal Polarizasyonun Yapılacak Gözlemlerle İncelenmesi" başlıkları altında yapılan beyaz ışık ve yeşil ışık gözlemleri ile kutup tüycüklerinin gözlemleri başarı ile gerçekleştirilerek sonuçlar yurtiçi ve yurtdışı çok sayıdaki dergide yayınlanmıştır. Benzer süreç ve sonuçlar 2006 Antalya tutulma gözlemi için de gerçekleştirilmiştir.

Resim 7: Tokat'ın Turhal ilçesindeki 1999 tutulması

Günümüzdeki Astronomi Bölümü

Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü -tarihî mekânları hariç- yeniden inşa edilmesi ile dünyada benzerlerine az rastlanır bir binaya kavuşmuştur (Bölümün ilk hali ve yeni hali için Resim 8). Yenilenmiş bölüm, içinde modern gözlemevi ve donanımları, görselleri, 4K planetaryum imkânı, İST40 (Beyazıt) ve İST60 (Çanakkale) teleskopları ile yakından ve uzaktan gözlemlerin

Resim 8: Tarihî Astronomi Binası ve genişleyen çevresi

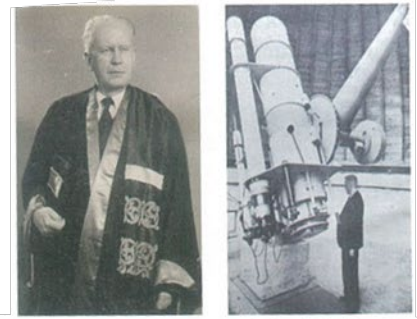

Resim 9: İÜ Fen Fakültesi E.C.A. Planetaryumu

yapılması, TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi'nin (Antalya) imkânlarının da kullanılıyor olması ve Doğu Anadolu Gözlemevi (Erzurum) teleskobunun odak düzlemi alet laboratuvarı ile göz doldurmaktadır. Planetaryum 25 Aralık 2017'de açılmıştır (Planetaryumun iç mekânı için Resim 9). Günümüzde öğrencilerin bilimsel gözlem projelerinde aktif yer alması teşvik edilmektedir.

Gleissberg Astronomi Koleksiyonu

Dr. Freundlich'e birisi çok kısa süreli olmak üzere yabancı üç yardımcı vermiştir. Bunlardan biri Breslau Gözlemevi'nde asistan iken Alman ırkından olmadığı için (bir büyük babası Yahudi idi) işine son verilen Dr. Wolfgang Gleissberg olup 1 Ocak 1934 tarihinde bölümde işe başlamıştır. Sonradan burada ordinaryüs profesör ve kürsü başkanı olmuş, 1958 yılına kadar da ülkemizde kalarak bugün çoğu profesör olan pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Dr. Gleissberg'in dersleri kısa bir süre tercüme edilmiş çünkü gelişinden altı ay sonra başarı ile Türkçe vermeye başlamıştır. Bölümde 25 yıl gibi en uzun çalışan yabancı öğretim üyesi de Dr. Gleissberg'tir (1903-1986, Resim 10).

Resim 10: Ordinaryüs cüppesi ve tarihi teleskop ile birlikte Dr. Gleissberg

Astronomi Enstitüsü'nün kuruluş yıllarını yaşamış olan Dr. Gleissberg bir yazısında bu yıllar hakkında şu bilgileri vermektedir: "Astronomi eğitim ve araştırması için İstanbul Üniversitesi'nde başlangıçta bütün malzemeler eksikti. Cihazlar ve gözlem araçları bir yana, ne bir astronomi enstitüsü ne de herhangi bir astronomi literatürü mevcuttu. Ancak bütün bu eksiklikler, üniversitenin Türk hükümetinin öngördüğü cömert teşvikler sayesinde oldukça çabuk giderildi. Ocak 1935'de Beyazıt'taki (şehrin en yüksek noktalarından birinde) üniversitenin bahçesinde bir yıldız gözlem binasının temeli atıldı ve inşaat öyle hızlı ilerledi ki aynı yılın sonbaharında çalışma odalarını düzenleyebildik. Bunu takip eden yıl içinde binaya 6.5 m. çapında bir Zeiss-Kubbesi eklendi ve bunun altında bir Zeiss astrograf (dört mercekli) monte

edildi. Literatürün temini için üniversite yeterli imkânı hazırladı ve dış ülkelerden birçok meslektaşımız çeşitli mecmua ve yayınları ücretsiz olarak bize göndermek suretiyle yardımcı oldular, öyle ki pek kısa bir zaman sonra ihtiyacı karşılayan bir enstitü kütüphanesi istifademize sunulmuş oldu. Saatler ve yardımcı cihazlar da temin edildi."

Dr. Gleissberg güneş lekeleri frekansında 1843 yılından beri bilinen 11 yıllık periyoddan başka ikinci bir periyod daha bulunduğunu ispatlamış ve uzunluğa da yaklaşık 80 yıl değerini vermiştir. Bu yeni periyod güneş faaliyetinin önceden tahminine ait bir metodun temeli olarak kullanılmıştır. Bugüne kadar bu metodla memnun edici sonuçlar alınmıştır.

1981 yılında Fen Fakültesi Profesörler Kurulu'nun oy birliğiyle aldığı bir kararı yine oy birliği ile kabul eden senato, Dr. Gleissberg'e Fahri Fen Doktoru unvanını tevcih etmiş ve bu unvan 15 Ocak 1982 tarihinde Frankfurt Başkonsolosluğumuzda düzenlenen bir törenle İstanbul Üniversitesi Rektörü adına Fen Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre tarafından Dr. Gleissberg'e takdim edilmiştir (Resim 11; kızı Ingrid Oppermann'ın albümünden). Fahri doktorluk diploması 255.99.3-191 malzeme kodu ile Astronomi Koleksiyonu'nda sergilenmektedir.

Resim 11: Türk Konsolosluğundaki Dr. Gleissberg ve ailesi

Astronomi koleksiyonu fikri Dr. Gleissberg'in kızı Ingrid Oppermann tarafından ortaya atılmış ve desteklenmiştir. Koleksiyon 29 Nisan 2009'da açılmış, açılış kurdelesi Oppermann tarafından kesilmiştir (Resim 12, 13). (Koleksiyonun bugünkü mekânı için Resim 14).

Gleissberg Astronomi Koleksiyonu'nda 88 malzeme sergilenmektedir. Bunlardan sadece 80 yıllık tarihî teleskop bilimsel çalışmalarda kullanımını başarıyla sürdürmektedir. Kubbe ve teleskop mekaniği bakım, onarım ve iyileştirmeden sonra güncel CCD teknolojisi kullanımına ve indirgeme de otomasyona evrilmiştir. Bütün bunlardan sonra kurumsal, günlük ve sürekli

Resim 12, 13: Koleksiyon açılış töreni

güneş gözlemi yapma mekanizması yerleşmiştir. Bu yol ile bölümün ülkemizde ve dünyada "Güneş Gözlemleri Merkezi" olarak ünlenmesi sağlanmıştır. Günümüzde gündüz verisine ek olarak daha yoğunluklu gece gözlemleri ve uydu verileri alınmakta ve daha geniş elektromanyetik tayfta araştırmalar gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'nin en eski bölümlerinden biri olan Astronomi Bölümü, ülkenin ekonomideki zorlu yıllarına rağmen zamanının çağdaş donanımına sahip olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nin bugüne uzanan başarısında en önemli basamak bu donanım ve öğretim üyelerinin yetenekleridir. Edinilen her donanım, teknolojik ömrünün son anlarına kadar kullanılmış, teorik bilgiler gözlem imkânları ile desteklenmiş, çoğu, güneş gözlemleriyle ilgili olmak üzere bilimsel yayınlar üretilmiştir.

İçinde yıldız saatlerini, padişah dürbününü (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesinde ikizi mevcut), 1964 yılında Çanakkale'ye düşen göktaşını da barındıran koleksiyon, köklü tarihe sahip bölümün gelişim aşamalarını en anlamlı sergileyecek şekilde yapılandırılmaya devam etmektedir. Burada Astronomi Bölümü'nde 80 yılı aşkın kullanılan ve şimdi Astronomi Koleksiyonu'nda sergilenen ve gözlem araçlarından dörtte biri, yani 24 tanesi sunulmuştur.

Resim 14: Koleksiyon yeni adresinde

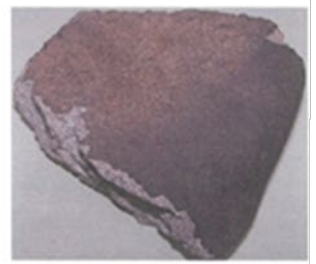
Müzelik Astronomi Yayınları Çalışması

Astronomi Bölümü'nde yaklaşık 50 yıl önce (1970-1971 yıllarında) "İstanbul'daki Mevcut Kütüphanelerden Astronomi ile İlgili Yazma ve Basma Eserlerin Özellik ve Konularının Tespiti" başlıklı bir çalışma da yapılmıştır.

14 kütüphaneden (Arkeoloji Müzesi, Atıf Efendi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Bayezid Devlet, Fatih Millet, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Kandilli Rasathanesi, Köprülü, Nur-u Osmaniye, Ragıp Paşa, Süleymaniye, Top-

Dürbün (Son Alleste Imperiale– MouradEffendy) (255.99.3-184)

Çanakkale göktaşı (düşme tarihi: 1964) (255.99.3-210)

Sarkaçlı yıldız saati (255.99.3-181)

Meridyen dürbünü (İngiltere,190 5) (255.99.3) (255.99.3210)

Sarkaçlı astronomik saatler (Almanya, 1951) (255.99.3-200)-(İsviçre, 17 Ocak 1929'da bilimcilik ödüllü) (255.99.3-201)

Duvar saati (255.99.3-182)

Sayısal saat (İsviçre) (255.99.3-205)

Mekanik kronometre (255.99.3-206)

Denizci kronometreleri soldan sırayla: (Almanya,1900) (255.99.3-203); (İngiltere,1840) (255.99.3-202); (İngiltere) (255.99.3-204

Pusula (Avusturya) (255.99.3-209)

Nem ölçer (Almanya, 255.99.3-249)

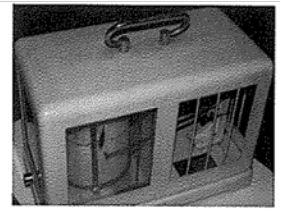
Nem ölçer (Fransa, 255.99.3-225)

Basınç ölçer (Almanya, 255.99.3248)

Basınç ölçer (255.99.3226)

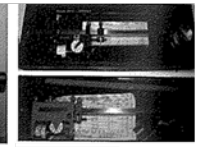
Termometre (Almanya, 255.99.3-250)

Komparatör (ABD) (255.99.3-227)

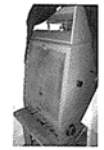
Komparatör (Almanya) (255.99.3-196)

Alan ölçerler (1952-üstte, 255.99.3-217); (İsviçre-alttta, 255.99.3-216)

Mikrofotometre (Almanya, 1950) (255.99.3-230)

İris fotometresi (Almanya) (255.99.3-228)

Tayf ölçer (eğitim amaçlı) (255.99.3-234)

Mikrofotometre (Almanya, 1950) (255.99.3-230)

İris fotometresi (Almanya) (255.99.3-228)

Tayf ölçer (eğitim amaçlı) (255.99.3-234)

kapı Müzesi, İstanbul Üniversitesi ve Üsküdar Şemsi Paşa) 2152 adedinin astronomi içerikli (almanak, astrometri, gözlem-araç, katalog, küresel astronomi, meridyen geçişi, takvim, yıldızlar bilgisi, yön ve zaman tayini gibi) eserler olduğu anlaşılmıştır. Bu eserlerin dışında 322 adet biyoloji, coğrafya, edebiyat, fizik, geometri, hesap, kimya, logaritma, mantık, meteoroloji, musiki, sağlık, trigonometri içerikli yayınlar da tespit edilmiştir.

Bu önemli araştırmadan çıkan sonuç ise Osmanlı'nın Ali Kuşçu ile başlayıp Cumhuriyet'in başlarına dek uzanan yarım milenyum kadar süreçteki astronomi konularına ilişkin kaynakların incelendiği ve buna göre Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan'ın "Astronomi alanında hiçbir yenilik yoktur ve astronomların yerini vakit uzmanları almıştır." ifadesinin doğruluğunun bu kaynak tarama çalışması ile değerlendirildiğidir.

Teşekkür

Astronomi Koleksiyonu'nun kuruluşundan bugüne kadar emeği geçen ve çalışmaları güncel tutan bölümün bütün öğretim üyelerine ve çalışanlarına, üniversite rektörlüğüne ve birimlerine teşekkür ederiz. Özellikle koleksiyon açma fikrini veren ve maddi olarak destekleyen Sayın İngrid Oppermann'a müteşekkiriz. Ayrıca İ. Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücülüğü'ne teşekkür ederiz. Proje Süreçleri Yönetim Sistemi "Bilim İnsanlarına Destek: Yardımcı Doçent-Yabancı Dil, Yüksek Lisans-Göktaşı Araştırmaları, Lisans-Teleskop Yapım Atölyesi" başlıklı ID-6939 ve Proje kodu-4124 ve türü-YADOP olan projenin sağladığı destekle İngiltere'deki çeşitli müzeler (Bristol Üniversitesi Coldrick Gözlemevi, Oxford-Bilim ve Doğa Müzesi, Bath-William Herschel'in yaşadığı müze evi, Salisbury-Stonehenge ve Londra'daki çeşitli müzeler) ziyaret edilmiştir. Buralardan edinilen görgü ve bilgilendirmelerden, mevcut çalışmadan ve Astronomi Koleksiyonu'ndan yararlanılmıştır.

Kaynaklar

1. Dizer M, Soytürk E. *19 Haziran 1936 Tam Güneş Tutulması*, İstanbul Üniversitesi Astronomi Enstitüsü Denel Fizik Enstitüsü Kandilli Rasathanesi, İstanbul 1973. (http://www.bilimtarihi.org/eski/009.htm#is, erişim tarihi: 01.11.2016).
2. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, *Ord. Prof. Dr. W. Gleissberg Astronomi Koleksiyonu*, [http://astronomi.fen.istanbul.edu.tr/tr/content/bolum/ord.-prof.-dr.-w.-gleissberg-astronomi-koleksiyonu, erişim tarihi 02.10.2019 (koleksiyona dair bir fotoğraf aşağıdadır)].
3. Menteşe HH, Esenoğlu HH, Çalışkan H. *Kuruluşundan Günümüze İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü 1933-2000*, İstanbul 2002 [http://astronomi.istanbul.edu.tr/tanitim/tarihce/kurgunastro.pdf (kapak resmi verildi), erişim tarihi: 02.10.2019].
4. Semiz H. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Teleskop Tarihi", *History of Science-Makaleler*, (https://www.wattpad.com/534037261-history-of-science-makaleler-cumhuriyet-dönemi, erişim tarihi 02.10.2019).

SAĞLIK TARİHİ VE MÜZECİLİĞİ SEMPOZYUMU

4

6-8 Temmuz 2018

Bu sempozyumlarda Türkiye'nin çeşitli şehirlerindeki özel ve resmi kurumlarda muhafaza ve teşhir edilen ve tıp, eczacılık, biyoloji, antropoloji, zooloji, botanik tarihini araştıranlara kaynak teşkil eden koleksiyonlar ve objeler tanıtılmaktadır.

Derneğimiz, sağlık tarihine ışık tutan maddi örneklerin bulunduğu müzelerin ve koleksiyonların tanınmasına önem vermektedir. Sağlık tarihi araştırmacıları ve yazarları çalışmalarının ana kaynaklarını koleksiyon, müze, kütüphane ve arşivlerde muhafaza edilen eserlerden temin ederler.

Ülkeler için bir medeniyet ölçüsü olan müzelerin tanıtımı, ayrıca, farkındalık yaratarak tarihi malzemeyi koruma ve toplama gibi hususlarda insanları heveslendirdiği için de değerlidir.

Tarihi kitap, dergi, gazete ve arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanan tebliğler, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin tıbbi bilgi birikimine, sağlık ve sosyal faaliyetlerine ve sağlık eğitimine dair orijinal bilgiler içermektedir.

9 786259 901484

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ

GELENEKSEL TIP DERNEĞİ